

The views of Ludwig von Mises who is a leading representative of the liberal theory of the beginning of the 20th century, are studied. He emphasized that the program of liberalism should be understood as property that is, private ownership of the means of production. All other positions of liberalism stem from this fundamental requirement.

The author concludes that representatives of classical liberalism believe that by providing a person with complete freedom and independence absolute private property, well-being will come by itself. However, life experience has shown that this approach once again generates a new class property inequality and a struggle for the social face of this ideology. Not just any legislative prescription is liberal it should be a universal norm that minimizes the state's interference in a person's life and also eliminates the possibility of another private will to which a person must obey.

Keywords: *liberalism, freedom, legal principle, legal ideology, human rights, legal idea, legal teaching.*

УДК 34 (3/9) + 343.2

DOI 10.31558/2786-5835.2023.2.4

Мартинюк Олексій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ДОБИ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Стаття присвячена вивченню процесу впливу релігійних норм на еволюцію інститутів кримінального права в Україні доби раннього Середньовіччя.

Автор наголошує, із прийняттям християнства вітчизняному кримінальному праву стали відомі такі групи злочинів: злочини проти сім'ї та моралі (розпуста, зґвалтування, перелюбство, пияцтво, самовільне розірвання шлюбу, укладення шлюбу поміж близькими родичами, багатоженство, народження позашлюбної дитини, а також різноманітні сексуальні збочення) та злочини проти віри і церкви, об'єктом яких стали церква, її майнові права, релігійні настанови та приписи. Проте обсяг рецепції візантійського права у добу існування Київської Русі був незначним.

Автор зосереджує увагу на тому, що держава і право, безсумнівно, мають свою традиційну релігійну основу. Тому інтеграція традицій язичництва та християнства, яка розпочалася наприкінці X століття, позитивно вплинула на розвиток інститутів вітчизняного права, передусім кримінального. Християнська церква в Україні виробила власну систему покарань, яка суттєво відрізнялася від покарань, застосованих у Візантії чи Середньовічній Європі. У досліджувану добу в українських землях церква не застосовувала інквізиційний процес слідства. Відтак християнство, запозичене у Візантії, стало не візантійським, а виключно українським. Церковне право було змушене пристосовуватись до умов сталого суспільного середовища.

Автор доходить до висновку, що високий духовний рівень українського народу сприяв тому, що у його середовищі протягом усієї історії утверджувалися поняття свободи і гуманності, добра і справедливості, демократизму та гідності. Ці принципи у дохристиянську добу почали відображатися у нормах звичаєвого права, а з прийняттям християнства стали основою правової системи.

Ключові слова: Україна, українське кримінальне право, розвиток, релігія, поняття злочину, види злочинів, інститут покарання, мета покарання, публічні покарання, доба Середньовіччя, джерела права.

Постановка проблеми. Релігія як соціокультурний інститут завжди мала неабиякий вплив на правосвідомість як суспільства загалом, так і законодавця зокрема. Запровадження князем Володимиром Великим у 988 р. християнства зі статусом державної релігії передбачало зміну парадигми суспільної свідомості. Відтак перед законодавцем постало завдання щодо врегулювання релігійних відносин у державі на новій нормативній базі, а також виникла необхідність адаптувати наявні правові джерела згідно з принципами християнської етики.

Завдяки християнству, на переконання І. Д. Ткачука, «сформовано основоположні принципи моральності й етичності, які в умовах громадянського суспільства та соціальної держави є гарантами дотримання особистих прав і свобод громадян, а також морально-духовного розвитку суспільства» [1, с. 92]. Право і релігія виступають ціннісно-нормативними системами у процесі регулювання відносин у суспільстві. Так, М. В. Громовчук та Д. М. Белов, розглядаючи право як регулятор, визнають, що «його місія в суспільстві полягає у затвердженні нормативних засад, регулятивному правовому впливі на суспільні відносини. Право регулює суспільні відносини у взаємодії з іншими нормами системи соціального нормативного регулювання. Одним із таких елементів є і релігія щодо своїх ціннісно-нормативних установлень» [2, с. 62].

Отже, актуальність дослідження впливу релігії на еволюцію інститутів вітчизняного кримінального права не викликає сумнівів, оскільки уся європейська правова культура створювалася під впливом християнства та християнського погляду на світ. Нинішні європейські правові системи, зокрема й українська, функціонують у соціальній системі, яка ввібрала християнські релігійні цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень зазначеної проблематики зазначимо праці науковців О. Бикова, С. Кудіна, І. Мацелюх, Ю. Пайди, І. Ткачука, Г. Трофанчука, О. Шевченка, Я. Щапова та інших.

Метою дослідження є вивчення процесу впливу релігійних норм на еволюцію інститутів кримінального права в Україні доби Раннього Середньовіччя.

Виклад основного матеріалу. Найважливішими пам'ятками церковного права в Україні за доби раннього Середньовіччя були Статути про церковні суди князів Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого, у яких передусім визначалося правове становище церкви й духівництва, суб'єкти й об'єкти церковного судочинства (*далі – Статути князів Володимира та Ярослава Мудрого*).

Церковна юрисдикція в усіх справах поширювалася на духівництво і членів їх сімей, ченців, допоміжний церковний персонал та інших. За твердженням

С. В. Кудіна, нормотворча діяльність князівської влади не обмежувалась виданням лише постанов, які увійшли до Руської Правди, відомою є її практика у сфері церковного законодавства [3, с. 71]. У Статуті князя Ярослава, на переконання О. М. Бикова, «здебільшого встановлювалися межі покарань та порядок відправлення судочинства державними органами та церквою. Це здійснювалося так: відповідальність за вчинений злочин встановлює держава, а гріховна сторона такого діяння залишається у віданні церкви» [4, с. 7].

З укладенням церковних статутів у вітчизняному кримінальному праві з'являються нові, запозичені з візантійського права, *норми щодо злочинів проти церкви, сім'ї та моралі*. Однак, на наше переконання, обсяг рецепції візантійського права у період існування Київської Русі був незначним, а законодавці-укладачі церковних Статутів намагалися звести до мінімуму рецепцію візантійського права та максимально наблизити їх до українського звичаєвого права. За твердженням Ю. Ю. Пайди «правові цінності давньоруського суспільства у період його становлення відрізнялись від цінностей візантійської правової культури» [5, с. 77].

Зазначимо, що за доби Київської Русі не існувало розмежування понять «злочин» і «цивільно-правовий делікт», відтак під злочином розуміли «образу», тобто завдання фізичної, матеріальної чи моральної шкоди у всіляких проявах. Поняття ж кримінального злочину містило як формальний, так і матеріальний елементи.

До злочинів проти сім'ї та моралі належали передусім розпуста, зґвалтування, перелюбство, пияцтво, самовільне розірвання шлюбу, укладення шлюбу поміж близькими родичами, багатоженство, народження позашлюбної дитини, а також різноманітні сексуальні збочення. Злочинами проти віри і церкви, об'єктом яких стали церква, її майнові права, релігійні настанови та приписи, були: крадіжка церковного майна (церковна «татьба»), пограбування покійників, знищення хрестів на могилах і дорогах, псування церковних стін, плюндрування храмів та чародійство (чаклунство). Розглянемо окремі з них.

Так, церковний закон захищав особу, якщо об'єктом злочинного посягання ставало не лише її здоров'я, честь та гідність, а також і суспільна мораль. До таких протиправних діянь Статут Ярослава відносив перелюбство та розпусту («блуд», «блудить», «блуд створить», «в блуд впасть»), за вчинення яких церква накладала непомірні штрафи – від дванадцяти до п'ятдесяти гривень (Статут князя Володимира, ст. 13, 15, 19, 20–28 Статуту князя Ярослава Мудрого) [6]. Так само канони християнської церкви засуджували багатоженство, яке було характерним явищем для язичницької епохи. Закон захищав інтереси законної (першої) дружини, а чоловік мав спокутувати гріх, оскільки за канонами церкви вважався перелюбником. Одружена жінка вважалася перелюбницею, якщо про-

вела ніч без відома чоловіка поза власною оселею, окрім будинку своїх батьків. Перелюбство, вчинене внаслідок зґвалтування, не вважалося зрадою. Чоловік мав право розлучитися з дружиною-зрадницею. Служителі кліру, дружини яких допустили адюльтер, зобов'язані були розлучатися з ними, оскільки могли залишитися «без священства». Чоловіків, які, дізнавшись про подружню зраду, пробачали своїх дружин і не розлучалися з ними, чекало особливе церковне покарання – штрафи та єпитимія [7, с. 160].

Зазначимо, що за доби раннього Середньовіччя навіть після прийняття християнства принцип одношлюбності не знаходив підтримки у середовищі українського населення ще протягом декількох століть. Однак відповідна норма була відображена у ст. 17 Статуту Ярослава Мудрого: «Аще кто иметь две жены водити, митрополиту 20 гривен, а которая подлегла, тую пояти в дом церковныи, а первую жену держати по закону. Иметь ли лихо ею держати, казнью казнити» [6].

Одним із найтяжчих злочинів досліджуваного періоду було зґвалтування («пошибание»), а покарання за такі небезпечні діяння диференціювалися узалежно від соціального статусу потерпілої. Так, суб'єкт злочину не відповідав перед світською владою за зґвалтування рабині у випадку, коли він був її господарем, церковна ж влада накладала власне покарання – єпитимію: рік посту або ж «відповідь дати» церковнослужителям. Якщо ж гвалтівник щодо рабині був сторонньою особою, то він ніс кримінальну відповідальність відповідно до норм світського та церковного законодавства. Норма щодо захисту честі особисто залежних жінок з'явилася у вітчизняному кримінальному праві наприкінці XII ст. [7, с. 156–157]. За зґвалтування боярських дружин та дочок штрафи були значними та обраховувалися золотими гривнями. Так, ст. 3 Статуту Ярослава Мудрого визначає міру покарання за збезчещення: «Аще кто пошибаеть боярскую дочерь или боярскую жену, за сором ей 5 гривен золота, а митрополиту 5 гривен золота; а меньших бояр – гривна золота, а митрополиту – гривна золота; нарочитых людей – два рубля, а митрополиту два рубля; простыи чади – 12 гривен кун, а митрополиту – 12 гривен, а князь казнитель». До того ж церква зобов'язувала гвалтівника одружитися з потерпілою, призначаючи йому чотири роки покути [6].

У досліджуваній період церковна влада виробила власну систему покарань за злочини, які були аналогічні збезчещенню – «умыкание», «вѣсхищение» (викрадення), «блуд умолвкой», «толока» (групове зґвалтування). Як зазначав П. Н. Мрочек-Дроздовський, «...толока – это особаго вида позоръ, наносимый девице. Если же прелюбодей дасть девицу въ толоку, т. е. исполнить это при участии другихъ лицъ, то за такой позоръ онъ подлежить наказанію со стороны духовной и светской власти; пеня за такое деяніе – епархіальному архіерею –

опеделена въ 3 гр. серебра; той же величины определенно и вознаграждение потерпевшей за соромъ» [8, с. 207].

За твердженням дослідників, у XI–XII ст. архаїчні форми шлюбу шляхом «умикання» були наявні у деяких регіонах Київської Русі (райони Верхнього Дніпра, Прип'яті), а у Київській та Переяславській землях стали пережитком та збереглися у вигляді обряду [9, с. 216]. Законодавець передбачив такі можливі протиправні діяння, тому у ст. 2 Статуту Ярослава Мудрого зазначалось: «Аще кто умчить девку или насилить, аще боярская дочи будеть, за сором ей 5 гривен злата, а митрополиту 5 гривен злата; аще будеть менших бояр, гривна злата ей, а митрополиту гривна злата; а добрых людей будеть, за сором рубль, а митрополиту рубль; на умыщех по 60 митрополиту, а князь их казнить» [6]. Отже, покарання за ці злочини були однаковими для злочинців усіх суспільних прошарків та залежали від соціального статусу потерпілої.

Із прийняттям християнства давньоукраїнському кримінальному праву стає відомим інший злочин – розірвання шлюбу за ініціативою одного з подружжя («розпуст»), об'єктом якого доволі часто ставали особисті права жінки. «Чоловіків-розпусників» осуджував Статут Ярослава Мудрого. Його норми охороняли інтереси «законных жен», вимагаючи зрадливих чоловіків «казнию казнити».

Якщо ж чоловік самовільно залишав дружину та одружувався з іншою, другий шлюб за переконанням церковної влади вважався недійсним. Чоловік зобов'язаний був повернутися до першої дружини, сплативши водночас штраф як на користь церкви («аже муж оженился иною женою, а с старою не распустится, митрополиту вина, молодую поняти в дом церковный, а с старою жити»), так і за моральні збитки дружині (так звана компенсація «за сором»). Залежності від соціального статусу сім'ї ст. 4 Статуту Ярослава Мудрого визначала розмір штрафу: «Аще пустит боярин жену великих бояр, за сором ей 300 гривен. А митрополиту 5 гривен злата; меньших бояр – гривна злата, а митрополиту гривна злата; нарочитых людей два рубля, а митрополиту – два рубля; простой чади – 12 гривен, а митрополиту – 12 гривен» [6]. Факт самовільного припинення шлюбу за ініціативи чоловіка не був достатнім приводом для розлучення [9, с. 219]. Якщо ж дружина самовільно залишала чоловіка, покаранням за її проступок був постриг у черниці (ст. 10 Статуту князя Ярослава Мудрого).

Християнська церква мала право накладати штраф на батьків у випадку невидачі доньки заміж, а також у випадку її самогубства через невірницький шлюб. Законодавець у такий спосіб захищав особисті права дівчини на виявлення власної волі у шлюбних справах.

Давньоруське право забороняло шлюби не лише поміж родичами, але і поміж свояками. Церква відмовлялася вінчати людей, які були родичами до шостого ступеню споріднення. За порушення цієї норми тогочасне законодавство

передбачало грошові штрафи, а церковна влада призначала єпитимію – спокутування гріха. Духовне споріднення було також перепорою для взяття шлюбу. Воно виникало під час одного з таїнств – хрещення між кумом та кумою, між хрещеним батьком і хрещеною дочкою, між хрещеною матір'ю та хрещеним сином. Норми Статуту князя Ярослава Мудрого передбачали досить суворі санкції за статеві зв'язки між кровними та духовними родичами, а також свояками – штрафи до 40 гривень та церковну покуту.

Ст. 5 Статуту князя Ярослава Мудрого передбачала покарання для жінки у випадку народження нею позашлюбної дитини – «обличивше, пояти ю в домъ церковный» – заклад монастирського типу. Під законним шлюбом, ймовірно, законодавець розумів саме вінчальний шлюб. Однак ця норма на теренах України тривалий час не застосовувалась. Хоча церква і мала право затверджувати шлюб, проте його оформлення – «вінчання» – досить довго не могло витіснити народних звичаїв – «весілля» [10, с. 110]. Традиції язичницької доби допускали врегульовані дошлюбні зв'язки, але церква вважала народження дитини неодруженою жінкою «громадянською смертю» майбутньої нареченої. Кримінальна відповідальність передбачалася за вбивство немовляти, незалежно від того, як саме дитина народжувалася – у шлюбі, чи поза ним (ст. 6 Статуту Ярослава Мудрого).

З огляду на окреслену проблему зазначимо, що християнська церква встановлювала власну систему покарань (поряд зі світською владою) за нанесення тілесних ушкоджень. Канони християнства не допускали таких протиправних діянь, а особливо щодо особисто вільних жінок. За нанесення чоловіком побоїв дружині церковна влада призначала йому шість років покути. Представники кліру рекомендували потерпілій «извет дати перед людьми», допускаючи в такому разі навіть розлучення [11, с. 57]. На сторонніх чоловіків, згідно зі ст. 42 Статуту Ярослава Мудрого, поширювалася кримінальна відповідальність – грошовий штраф у розмірі шести гривень.

Зазначимо, що бійки поміж жінками не належали до юрисдикції князівського суду, на відміну від бійки між чоловіками. Законодавець виділив у окрему статтю бійку «по-женьскы» (покуси, «одеранье»). Так, якщо дружина відлупцювала власного чоловіка, то сплачувала штраф у розмірі трьох гривень. Якщо ж тілесні ушкодження були нанесені іншій жінці, то штраф збільшувався у два рази і становив шість гривень (ст. 40, 41 Статуту князя Ярослава Мудрого) [6].

Давньоукраїнське звичаєве і церковне право захищало матір, якщо діти не хотіли їй коритися: «дітям волі не давати» [12, с. 19]. Згідно зі ст. 43 Статуту Ярослава Мудрого, доволі серйозне покарання чекало на сина за побиття власної матері – постриг у ченці.

Після хрещення Русі у 988 р. вітчизняному кримінальному праву стає відома інша група злочинів – проти віри і церкви. Помітне місце серед них займало

чаклунство (чародійство), а суб'єктом такого злочину передусім стала жінка: «Аще жена будеть чародеица, наузница, или волхва, или зелейница, муж, доличив, казнить ю, а не лишиться» (ст. 38 Статуту Ярослава Мудрого). Це було пов'язано, на наш погляд, із ученням церкви про схильність жінки до чаклунства, ніби вона більше підвладна пристрасним почуттям, а це суперечило канонам християнської церкви.

Водночас упродовж усієї своєї історії український народ прагнув жити в злагоді з природою. В Україні здавна розуміли, що людина – невід'ємна частка природи, тому між природними умовами та народною психікою встановлювався тісний зв'язок. В українському менталітеті віками складався архетип ставлення до природи як до батьківського, рідного, найціннішого, що впливає з виняткової важливості всього природного в житті взагалі. Це спонукало як до діалогу з природою, так і до звертання до її мудрості у практичних справах, пізнанні, творчості [13, с. 67]. Відтак покарання, що накладалися християнською церквою у давньоруській державі за чаклунство, були відносно м'якими, на відміну від середньовічної католицької інквізиції. Православ'я прийшло на українську землю у Х ст. не на «голий нерелігійний ґрунт», а на язичницький. Хоча з плином століть християнство майже повністю витіснило язичництво з релігійного життя українського народу, воно все ж таки залишилося в традиціях і підсвідомості народу, позначившись і на самому християнстві.

Служителі християнської церкви в Україні-Русі, як і адепти інших релігійних культів, сповідували виключність своєї віри і забороняли шлюби християн з іновірцями, а також і нехрещеними «от нашего языка», тобто місцевими давньоруськими язичниками. Підтвердженням цього є ст. 19 Статуту князя Ярослава Мудрого: «Аще жидовин или бессерменин будеть с русскою, на иноязычницех митрополиту 50 гривен, а рускую поняти в дом церковный» [6].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки.

По-перше, із прийняттям християнства вітчизняному кримінальному праву стали відомі такі групи злочинів: злочини проти сім'ї та моралі (розпуста, зґвалтування, перелюбство, пияцтво, самовільне розірвання шлюбу, укладення шлюбу поміж близькими родичами, багатоженство, народження позашлюбної дитини, а також різноманітні сексуальні збочення) та злочини проти віри і церкви, об'єктом яких стали церква, її майнові права, релігійні настанови та приписи.

По-друге, держава і право, безсумнівно, мають свою традиційну релігійну основу. Тому інтеграція традицій язичництва та християнства, яка розпочалася наприкінці Х століття, позитивно вплинула на розвиток інститутів вітчизняного права, передусім кримінального. Християнська церква в Україні виробила власну систему покарань, які суттєво відрізнялися від покарань, застосованих у Візантії чи Середньовічній Європі. У досліджувану добу в українських землях церк-

ва не використовувала інквізиційний процес слідства. Відтак християнство, запозичене у Візантії, стало не візантійським, а виключно українським. Церковне право було змушене пристосовуватись до умов сталого суспільного середовища.

По-третє, високий духовний рівень українського народу сприяв тому, що у його середовищі протягом усієї історії утверджувалися поняття свободи і гуманності, добра і справедливості, демократизму та гідності. Ці принципи у дохристиянську добу почали відображатися у нормах звичаєвого права, а з прийняттям християнства стали основою правової системи.

Список використаних джерел

1. Ткачук І. Д. Формування українського законодавства на засадах християнського вчення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2(12). С. 90–101.
2. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Випуск 71. С. 55–64. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.71.8.
3. Кудін С. В. Форми існування кримінального права України у Х – першій половині XVII ст. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2002. № 4. С. 70–75.
4. Биков О. М. Особливості нормативно-правового регулювання релігійних відносин у період християнізації Київської Русі. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2011. № 1. С. 5–8.
5. Пайда Ю. Ю. Християнський закон і звичаєва правосвідомість як чинники соціальної регуляції у Київській Русі. *Правничий часопис Донбасу*. 2018. № 4(65). С. 76–82.
6. Российское законодательство X–XX веков: в девяти томах / под ред. О. И. Чистякова. Москва: Юридическая литература, 1984. Т. 1. Законодательство Древней Руси. 1984. 432 с.
7. Мартинюк О. В. Еволюція правового становища жінки в Україні (X – перша половина XVII ст.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2010. 219 с.
8. Исторія русскаго права по лекціямъ П. Н. Мрочекъ-Дроздовскаго. Москва: Типографія В. А. Гатцукъ, 1892. 314 с.
9. Щапов Я. Н. Брак и семья в Древней Руси. *Вопросы истории*. 1970. № 10. С. 216–220.
10. Мартинюк О. В. Порядок та умови взяття шлюбу в Україні (X – перша половина XVII ст.). *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. 2004. Вип. 23. С. 106–111.
11. Мартинюк О. В. Права жінки як об'єкт злочинних посягань в Україні (X – перша половина XIV ст.). *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2004. № 4. С. 55–61.
12. *Історія українського права: Матеріали до курсу лекцій з історії української державності*. навчальний посібник: за ред. О. О. Шевченка. Київ: Олан, 2001. 214 с.
13. Коломінський Н. Л., Львовчкіна А. М. Етнопсихологія українців. *Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи*: кол. моногр. за заг. ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого. Київ: МАУП, 2000. С. 59–76.

Oleksii Martyniuk. The influence of religion on the development of criminal law institutions in Ukraine during the Early Middle Ages

The article is devoted to the study of the influence of religious norms on the evolution of criminal law institutions in Ukraine during the Early Middle Ages.

The author emphasizes that during the days of Kyivan Rus' there was no distinction between the concepts of «crime» and «civil-law delict», so the crime was understood as «obrazа», i. e. the

task of physical, material or moral damage in all kinds of manifestations. The concept of a criminal offense contained both formal and material elements. With the adoption of Christianity, such groups of crimes as crimes against the family and morals (fornication, rape, adultery, drunkenness, voluntary divorce, marriage between close relatives, polygamy, birth of a child out of wedlock, as well as various sexual perversions) became known to the national criminal law and crimes against faith and the church, the object of which was the church, its property rights, religious instructions and prescriptions. However, the volume of reception of Byzantine law during the existence of Kyivan Rus was insignificant. The most important monuments of church law were the Statutes on Church Courts of Princes Volodymyr Svyatoslavovych and Yaroslav the Wise.

The author focuses attention on the fact that the state and law undoubtedly have their traditional religious basis. Therefore, the integration of the traditions of paganism and Christianity, which began at the end of the 10th century, had a positive effect on the development of institutions of national law, especially criminal law. The Christian Church in Ukraine developed its own system of punishments, which differed significantly from the punishments applicable in Byzantium or Medieval Europe. In the studied period, the church did not use the inquisitorial process of investigation in the Ukrainian lands. Therefore, Christianity, borrowed from Byzantium, became not Byzantine, but exclusively Ukrainian. Ecclesiastical law was forced to adapt to the conditions of a stable social environment.

The author comes to the conclusion that the high spiritual level of the Ukrainian people contributed to the fact that the concepts of freedom and humanity, goodness and justice, democracy and dignity were established throughout history. These principles in the pre-Christian era began to be reflected in the norms of customary law, and with the adoption of Christianity they became the basis of the legal system.

Keywords: *Ukraine, Ukrainian criminal law, development, religion, concept of crime, types of crimes, institution of punishment, purpose of punishment, public punishment, Middle Ages, sources of law.*

УДК 342.7

DOI 10.31558/2786-5835.2023.2.5

*Павлусенко Олена Василівна,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права “КРОК”», м. Київ
ORCID: [https:// orcid.org/0000-0003-4350-0147](https://orcid.org/0000-0003-4350-0147)*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ № 9432 «ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ»

Обраний Україною проєвропейський напрямок розвитку країни, зумовлює модернізацію всіх галузей, зокрема і комунікативної сфери. Заклади освіти, які активно дотримуються вимог сьогодення, впроваджуючи у свою діяльність інноваційні розробки, імплементуючи останні досягнення науки, є рушійною силою для суттєвих перетворень та просування України на міжнародну арену.

Але щоб достойно представляти державу на всесвітній арені, варто володіти міжнародним засобом комунікації – мовою міжнародного спілкування. Вміння говорити іноземною мовою дає можливість співпрацювати з іноземними партнерами та розуміти нюанси іншої культури, що сприяє вдосконаленню навичок у процесі вирішення проблем, завдань та прийняття рішень.